

**Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ Ν. ΠΙΕΡΙΑΣ - ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΑΡΧΕΙΑΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ**

Γιώργος Περδίκης¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εμπειρία των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν σε προγράμματα Π.Ε. ή τα καθοδηγούν δείχνει ότι σε σημαντικό ποσοστό αυτά έχουν στενή σχέση με το μάθημα και την επιστήμη της Γεωγραφίας. Η άποψη αυτή διερευνάται και επιβεβαιώνεται στο επίπεδο των διακηρύξεων με τη σύγκριση Αναλυτικών Προγραμμάτων ή άλλων καθοδηγητικών κειμένων που αφορούν τα δύο αυτά πεδία σχολικής μάθησης και δράσης. Επιπλέον διερευνάται η σχέση των δύο πεδίων στη σχολική πράξη με την εξέταση αρχειακού υλικού των προγραμμάτων Π.Ε. των σχολείων Β/θμιας Εκπ/σης του Ν. Πιερίας της διετίας 2000-02. Από την έρευνα προκύπτει ότι τα προγράμματα Π.Ε. έχουν ισχυρή συγγένεια με τους στόχους και το περιεχόμενο της Γεωγραφίας αλλά μικρή μόνον συγγένεια με τις μεθόδους της Γεωγραφίας. Διατυπώνονται ορισμένες υποθέσεις και γενικεύσεις για την ερμηνεία αυτού του αποτελέσματος.

ΛΕΞΕΙΣ – ΚΛΕΙΔΙΑ: Γεωγραφία, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αναλυτικό Πρόγραμμα, Μέθοδοι διδασκαλίας, Μέθοδοι έρευνας, Διεπιστημονικότητα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Π.Ε. είναι ένα μοντέρνο πεδίο σχολικής δραστηριότητας και μάθησης που φαίνεται να έχει θεμελιωθεί με τις αποφάσεις και τα κείμενα σειράς διεθνών διασκέψεων για το περιβάλλον και την περιβαλλοντική-οικολογική κρίση, με αφετηρία την παγκόσμια διάσκεψη για το περιβάλλον στη Στοκχόλμη (1972). Ως κύριο χαρακτηριστικό της Π.Ε. σε όλα τα βασικά κείμενα, προβάλλεται η ανάγκη να προσεγγίζονται τα θέματα ή τα αντικείμενα της δραστηριότητας με τη βοήθεια όλων των επιστημών ή με τη βοήθεια όλων των μαθημάτων στο επίπεδο της σχολικής γνώσης και πράξης. Η έμφαση στο χαρακτηριστικό αυτό φαίνεται από την επαναλαμβανόμενη χρήση όρων όπως διεπιστημονικότητα, πολύ-επιστημονικότητα, διαθεματικότητα, διακλαδικό αντικείμενο κλπ. Στις προσπάθειες ενσωμάτωσης της Π.Ε. στα εκπαιδευτικά συστήματα και στα προγράμματα σπουδών των διαφόρων χωρών, η παραπάνω κατευθυντήρια αρχή της Π.Ε. επιχειρήθηκε να τηρηθεί μέσα από την επιλογή δύο κύριων μοντέλων ενσωμάτωσης που σύμφωνα με την ορολογία που έχει επικρατήσει ονομάζονται αντίστοιχα Πολυεπιστημονικό και Διεπιστημονικό (Hungerford και Peyton 1989, Φλογαίτη 1993 σ. 212). Σύμφωνα με το πρώτο μοντέλο, στόχοι, γνώσεις και δραστηριότητες που αφορούν την Π.Ε. διαχέονται σε όλα τα μαθήματα ή αντικείμενα ενός Α.Π. σπουδών ενώ σύμφωνα με το δεύτερο δημιουργείται ένα νέο αντικείμενο, μάθημα ή πεδίο δραστηριοτήτων στη διαμόρφωση του οποίου συμβάλλουν όλα τα μαθήματα και όλες οι επιστήμες. Από τη σκοπιά της παιδαγωγικής, οι εφαρμογές του πολυεπιστημονικού μοντέλου ακολουθούν συνήθως παραδοσιακές (δασκαλοκεντρικές) μεθόδους διδασκαλίας ενώ στις εφαρμογές του διεπιστημονικού μοντέλου γίνεται προσπάθεια να εφαρμοστούν οι αρχές μια βιωματικής και ενεργητικής παιδαγωγικής, ακολουθούν δηλαδή ένα μαθητοκεντρικό παράδειγμα (Ράπτης 2000, σ. 135). Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κύρια μορφή ενσωμάτωσης της Π.Ε. αποτέλεσαν τα «προγράμματα Π.Ε.».

¹ Χημικός-Εκπαιδευτικός, Μεταπτυχιακό στη Διδακτική των Φυσικών Επιστημών και Νέες Τεχνολογίες – ΠΤΔΕ – ΑΠΘ
Διεύθυνση: Φειδίου 1 – 601 00 – ΚΑΤΕΡΙΝΗ, Τηλ. 23510-33535, E-mail: gperdikis@kat.forthnet.gr

δηλαδή οι εφαρμογές σχεδίων εργασίας (project) με κατάλληλα θέματα από ομάδες μαθητών. Τα σχολικά αυτά «προγράμματα Π.Ε.» εντάσσονται στο διεπιστημονικό μοντέλο (Φλογαίτη 1993, σ. 227).

Σε διεθνές επίπεδο, τόσο στα βασικά κείμενα όσο και στις οδηγίες ή συστάσεις προς τους εκπαιδευτικούς για την Π.Ε., δεν φαίνεται να δίνεται ρητά κάποια προτεραιότητα σε συγκεκριμένες επιστήμες ή σε αντίστοιχα μαθήματα-αντικείμενα του Α.Π. Μια σύγκριση ωστόσο των στόχων και των μεθόδων-δραστηριοτήτων που προτείνονται για την Π.Ε., είναι ενδεχόμενο να αποκαλύψει ότι το είδος Π.Ε. που κάθε φορά προτείνεται έχει περισσότερη σχέση, σύγκλιση ή ομοιότητα με ορισμένα μαθήματα του Α.Π. Στην ελληνική περίπτωση, εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η Π.Ε. όπως προτείνεται μέσα από ποικίλα επίσημα ή μη καθοδηγητικά κείμενα έχει μεγάλη ομοιότητα με το παραδοσιακό μάθημα της Γεωγραφίας, σε βαθμό που θα μπορούσε να θεωρηθεί μια «μοντέρνα» εκδοχή της Γεωγραφίας, μια Γεωγραφία που εμπεριέχει και τον σύγχρονο προβληματισμό για τα προβλήματα του περιβάλλοντος σε όλες τις διαστάσεις του.

Στην εργασία αυτή επιχειρούμε καταρχήν να θεμελιώσουμε τον παραπάνω ισχυρισμό για τη σχέση Γεωγραφίας και Π.Ε. και στη συνέχεια να εξετάσουμε αν η σχέση αυτή εμφανίζεται και στην εκπαιδευτική πράξη, συγκεκριμένα σε εφαρμοσμένα προγράμματα Π.Ε. Η εξέταση γίνεται με την μελέτη μιας περίπτωσης, συγκεκριμένα των προγραμμάτων Π.Ε. των σχολείων Β/θμιας Εκπ/σης του Ν. Πιερίας των ετών 2000-2002, ως προς το βαθμό συμμετοχής της Γεωγραφίας στα προγράμματα αυτά.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Π.Ε.

Η προσπάθεια σύγκρισης της Γεωγραφίας και της Π.Ε. θεωρουμένων ως πεδίων σχολικής μάθησης και δραστηριότητας παρουσιάζει ορισμένες μεθοδολογικές δυσκολίες. Για το ξεπέρασμά τους θα κάνουμε ορισμένες παραδοχές.

Καταρχήν η σχολική Γεωγραφία αποτελεί ένα μάθημα με το ειδικό νόημα που έχει αυτός ο όρος στο ελληνικό εκπαιδευτικό πλαίσιο, δηλαδή ένα αντικείμενο διδασκαλίας και μάθησης στην τυπική εκπαίδευση με ευθεία αναφορά σε ορισμένη επιστήμη ή συγγενείς επιστήμες (Φυσική Γεωγραφία, Γεωλογία, Ανθρωπογεωγραφία κλπ). Χρησιμοποιώντας όρους που εισήγαγε ο κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης Basil Bernstein, θα λέγαμε ότι αποτελεί ένα κώδικα εκπαιδευτικής γνώσης ισχυρά περιχαρακωμένο και ταξινομημένο² (Bernstein 1991, σ 63), τμήμα ενός κλειστού Αναλυτικού Προγράμματος (Α.Π.) που στο σύνολό του συνιστά έναν εκπαιδευτικό κώδικα συλλογής.

Η Π.Ε. έχει εισαχθεί άτυπα από το 1980 περίπου και θεσμικά μετά το 1991 ως «σχολική δραστηριότητα» δηλαδή ως ένα πεδίο δραστηριοτήτων με μάλλον ασαφή και πάντως ανοικτή θεματολογία (Ράπτης 2000, Παπαδημητρίου 1998). Χρησιμοποιώντας και πάλι όρους του Bernstein θα λέγαμε ότι είναι ένα αντικείμενο

² Σύμφωνα με τον Bernstein (1991 σ. 63-70) ένας κώδικας εκπαιδευτικής γνώσης είναι ένα σύνολο αρχών, σιωπηρά προσλαμβανόμενων, που ρυθμίζει, δηλαδή επιλέγει και συνδέει κατάλληλα νοήματα, τις μορφές πραγμάτωσής τους και τα πλαίσια ανάδειξής τους. Θεμελιώδεις έννοιες για να προσδιορίσουμε έναν εκπαιδευτικό κώδικα είναι η **ταξινόμηση** (classification) και η **περιχάραξη** (framing) της γνώσης. Η ταξινόμηση ορίζεται ως ο βαθμός της μόνωσης μεταξύ περιεχομένων (π.χ. γνωστικών αντικειμένων) που μπορεί να έχουν ισχυρά ή ασθενή σύνορα. Η περιχάραξη προσδιορίζει τον βαθμό ελέγχου που έχουν ο διδάσκων ή ο μαθητής πάνω στην επιλογή, την οργάνωση, τον βηματισμό και τη χρονική διάταξη της γνώσης που μεταδίδεται και προσλαμβάνεται στην παιδαγωγική σχέση. Η ταξινόμηση (ισχυρή ή ασθενής) προσδιορίζει τη δομή ενός Α.Π. και η περιχάραξη (ισχυρή ή ασθενής) προσδιορίζει τη δομή της παιδαγωγικής. Τα Α.Π. διακρίνονται σε **κώδικες συλλογής** (έχουν ισχυρή ταξινόμηση και περιχάραξη μεταξύ των γνωστικών τομέων – μαθημάτων) και σε ολοκληρωμένους κώδικες εκπαιδευτικής γνώσης

με ασθενή ταξινόμηση και περιχάραξη και συνιστά από μόνο του ή μαζί με άλλες «σχολικές δραστηριότητες» έναν ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό κώδικα.

Είναι φανερό ότι πρόκειται για γνωστικούς τομείς με σημαντικές διαφορές, ωστόσο στην παραπάνω ανάλυση έχουμε ήδη υπόρρητα αποδεχθεί ότι τόσο η σχολική Γεωγραφία όσο και η Π.Ε. αποτελούν Αναλυτικά Προγράμματα (Α.Π.) ή προγράμματα σπουδών, είτε αυτοτελή είτε τμήματα ευρύτερων Α.Π. Η θεώρησή τους ως Α.Π. νομιμοποιεί και επιτρέπει τη σύγκρισή τους.

Η δεύτερη παραδοχή αφορά στο περιεχόμενο που αποδίδουμε στον όρο Α.Π. Είναι γνωστό ότι στον όρο αυτό καθώς και στο συγγενή όρο «curriculum» αποδίδεται μια ποικιλία νοημάτων και παραλλαγών στα εκπαιδευτικά συστήματα των διαφόρων χωρών αλλά και μέσα στην ίδια χώρα το νόημα της έννοιας διαφοροποιείται με το χρόνο, δηλαδή εξελίσσεται σε συμφωνία με τις κυρίαρχες κάθε φορά παιδαγωγικές αντιλήψεις και την επικρατούσα ψυχολογική θεωρία για τη μάθηση. Από τη μεγάλη αυτή ποικιλία επιλέγουμε να υιοθετήσουμε το περιεχόμενο που ορίστηκε για τον όρο «Α.Π. με μορφή curriculum» από το Ινστιτούτο Σχολικής Παιδαγωγικής της Βαυαρίας (Westfalen 1982 σ. 83). Σύμφωνα με αυτό το Α.Π. είναι ένα σύνολο που περιλαμβάνει τέσσερα υποσύνολα στοιχείων: (α) γενικούς στόχους μάθησης, (β) (εναλλακτικά) περιεχόμενα μάθησης, (γ) ενδεικτικές μεθόδους διδασκαλίας και (δ) υποδείξεις για το έλεγχο της επίτευξης των στόχων. Ένα τέτοιο Α.Π. είναι ένας συγκερασμός μεταξύ των παραδοσιακών Α.Π. που έδιναν προτεραιότητα στα περιεχόμενα (Α.Π. «ύλης») και στα νεότερα που έδιναν προτεραιότητα σε αυστηρά διατυπωμένους στόχους που περιγράφουν με σαφήνεια κάποια παρατηρήσιμη συμπεριφορά. (προγράμματα «στόχων», Westfallen 1982 σ. 55). Θεωρούμε ότι τα Α.Π. που ίσχυσαν την τελευταία τουλάχιστον πενταετία στην ελληνική τυπική εκπαίδευση (π.χ. το Α.Π. Γεωγραφίας του Γυμνασίου του 1996 (ΦΕΚ 241 τ. Β' /1996), το ενιαίο πλαίσιο προγράμματος σπουδών του 1997 αλλά και το πρόσφατο διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο σπουδών του 2001 (ΔΕΠΠΣ, ΦΕΚ 1366/2001) για την υποχρεωτική εκπαίδευση) βρίσκονται αρκετά κοντά στο παραπάνω μοντέλο, αν εξαιρέσουμε το γεγονός ότι τα περιεχόμενα μάθησης στα ελληνικά Α.Π. είναι συγκεκριμένα και υποχρεωτικά. Αλλά και τα προγράμματα Π.Ε. που εκπονούνται στα σχολεία διαρθρώνονται με βάση τα τέσσερα σύνολα στοιχείων που αναφέρθηκαν Αυτό φαίνεται με μια προσεκτική ανάγνωση των εγκυκλίων του ΥΠΕΠΘ για την Π.Ε. που περιέχουν οδηγίες για την εφαρμογή των προγραμμάτων Π.Ε. ή σε άλλα καθοδηγητικά κείμενα (π.χ. ΥΠΕΠΘ 1992) και περισσότερο άμεσα στο «σχέδιο προγράμματος Π.Ε.» που ζητείται να συμπληρώσουν οι εκπαιδευτικοί που εφαρμόζουν ένα πρόγραμμα και στο οποίο τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν διακριτές ενότητες (ΥΠΕΠΘ 1992). Εξάλλου στο πρόσφατο ΔΕΠΠΣ (ΦΕΚ 1366/2001) υπάρχει (για πρώτη φορά σε ελληνικό Α.Π.) ειδική ενότητα για την Π.Ε. με διάρθρωση παρόμοια με αυτή των συμβατικών γνωστικών αντικειμένων.

Οι συγκρίσεις που επιχειρήσαμε στην εργασία αυτή έχουν ως στόχο την επισήμανση κοινών χαρακτηριστικών, στα τρία από τα τέσσερα δομικά στοιχεία των δύο πεδίων και γίνεται σε δύο επίπεδα: (α) στο επίπεδο των Α.Π. και των διακηρυκτικών και καθοδηγητικών κειμένων και (β) στο επίπεδο των εφαρμογών στην πράξη με την διερεύνηση αρχειακού υλικού προγραμμάτων Π.Ε. που έχουν υλοποιηθεί. Δεν επιχειρήθηκε σύγκριση ως προς την αξιολόγηση καθώς στο μάθημα της Γεωγραφίας γίνεται παραδοσιακά (επομένως είναι επιλεκτική αξιολόγηση του μαθητή και όχι της διδασκαλίας) ενώ στα προγράμματα Π.Ε. είτε δεν γίνεται καθόλου είτε γίνεται κυρίως διαμορφωτική αξιολόγηση και συνήθως με χαλαρό τρόπο (Ράπτης 2000 σ. 187).

Οι συγκρίσεις στα υπόλοιπα τρία στοιχεία στο επίπεδο των Α.Π. και διακηρυκτικών/καθοδηγητικών κειμένων αποκαλύπτουν μεγάλη συνάφεια μεταξύ

των δύο πεδίων. Σε πολλά επιμέρους στοιχεία παρατηρείται σχεδόν πλήρης ταύτιση. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά παραδείγματα:

A. Στο δομικό στοιχείο των σκοπών και στόχων

(i) Παραθέτουμε στον ακόλουθο ΠΙΝΑΚΑ 1 το σκοπό του μαθήματος της Γεωγραφίας Α΄ και Β΄ τάξης Γυμνασίου στο Α.Π. του 1996 και τους σκοπούς των επιμέρους ενοτήτων της Α΄ Γυμνασίου (Οι προτάσεις που θεωρούμε ότι έχουν μεγάλη συνάφεια ή ταύτιση με σκοπούς και στόχους της Π.Ε. επισημαίνονται με πλάγια γράμματα).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Σκοπός του μαθήματος της Γεωγραφίας των Α΄ και Β΄ τάξεων του Γυμνασίου (ΦΕΚ 241/20-9-96)		
<p>είναι οι μαθητές:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Να γνωρίσουν, να κατανοήσουν και να εκτιμήσουν όσο γίνεται καλύτερα το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, και τις δυναμικές τους αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις σε ελληνικό και παγκόσμιο επίπεδο</i> • <i>Να αποκτήσουν</i> γεωγραφική αντίληψη ώστε να γίνουν ικανοί να εντάσσουν χώρο και γεγονότα σε ευρύτερα σύνολα ζωής και πολιτισμού. • <i>Να εξοικειωθούν</i> με μεθόδους εργασίας και τεχνικές που είναι συναφείς με τη φύση του μαθήματος και να καλλιεργήσουν αντίστοιχες δεξιότητες απαραίτητες για τη σωστή και δημιουργική προσέγγιση και ερμηνεία των γεωγραφικών δεδομένων, με γνώμονα την ανάπτυξη ερευνητικού πνεύματος. • <i>Να αντιληφθούν</i> ότι οι σχέσεις ανθρώπου – περιβάλλοντος αλλά και μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι σταθερές και αναλλοίωτες, να συγκρίνουν και να εκτιμήσουν τους τρόπους ζωής που επιβάλλουν και τις συνέπειες που επιφέρει η κατά οποιοδήποτε τρόπο διαταραχή τους. 		
<p>ΑΠΩΤΕΡΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΠΑΡΑΜΕΝΟΥΝ:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Η ανάπτυξη τρόπου σκέψης και δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ομαλή ένταξη των μαθητών στον κοινωνικό περίγυρο, με την ιδιότητα του μέλους της δημοκρατικής κοινωνίας με διακριτική ευαισθησία απέναντι στη ζωή και το περιβάλλον.</i> 2. <i>Η απόκτηση θετικών διαθέσεων και στάσεων απέναντι στους άλλους λαούς και στις πανανθρώπινες αξίες.</i> 		
Σκοπός του μαθήματος της Γεωγραφίας της Α΄ Τάξης Γυμνασίου (ΦΕΚ 241/96)		
<u>1η Γενική ενότητα:</u> Οι χάρτες	<u>2η Γενική Ενότητα:</u> Το φυσικό περιβάλλον	<u>3η Γενική Ενότητα:</u> Οι άνθρωποι και οι δραστηριότητές τους
<ul style="list-style-type: none"> • Να κατανοήσουν ότι οι χάρτες είναι μέσα μετάδοσης γεωγραφικών γνώσεων. • Να αποκτήσουν τις αναγκαίες δεξιότητες που απαιτεί η χρήση τους κατά τη μελέτη των στοιχείων του χώρου. • Να εκτιμήσουν τη χρησιμότητά τους στην καθημερινή πράξη. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Να αποκτήσουν γενική και σφαιρική αντίληψη για το φυσικό περιβάλλον</i> • <i>Να επεκτείνουν και να συμπληρώσουν τις γνώσεις τους για τον κόσμο.</i> • <i>Να αποκτήσουν ικανότητες μελέτης και χρήσης στοιχείων που αναφέρονται στο φυσικό περιβάλλον.</i> • <i>Να αποκτήσουν θετική στάση απέναντι στη φύση και να αναγνωρίσουν το φυσικό περιβάλλον ως παράγοντα σημαντικό για την επιβίωση του ανθρώπου.</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Να κατανοήσουν τη σχέση μεταξύ των παραγόντων του φυσικού περιβάλλοντος και των δραστηριοτήτων του ανθρώπου.</i> • <i>Να μελετήσουν τις παραμέτρους που καθορίζουν την εξέλιξη του πληθυσμού και τις συνέπειες της αύξησής του.</i> • <i>Να εκτιμήσουν την επίδραση που έχουν στην ανθρώπινη δραστηριότητα και στο περιβάλλον οι μεγάλες πόλεις.</i>

(ii) Παραθέτουμε τους γενικούς στόχους της Π.Ε. όπως διατυπώθηκαν στη διεθνή συνάντηση για την Π.Ε. στο Βελιγράδι (1975). Με πλάγια γράμματα επισημαίνουμε τις προτάσεις που θεωρούμε ότι αφορούν και την Γεωγραφία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

- Συνειδητοποίηση: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να κατανοήσουν το περιβάλλον ως ενιαίο σύνολο και τα προβλήματά του, καθώς και τον καθοριστικό ρόλο του ανθρώπου στην επίλυσή τους.*
- Γνώση: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να κατανοήσουν το περιβάλλον στο σύνολό του, τα προβλήματά του, το ρόλο του ανθρώπου μέσα σ' αυτό και την ευθύνη των ενεργειών του γι αυτό.*
- Στάσεις: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν κοινωνικές αξίες, ζωηρό ενδιαφέρον και διάθεση για ενεργό συμμετοχή στην προστασία και τη βελτίωσή του.*
- Δεξιότητες: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αποκτήσουν τις απαραίτητες δεξιότητες για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων.*
- Ικανότητες αξιολόγησης: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αξιολογούν περιβαλλοντικές παραμέτρους εκπαιδευτικά προγράμματα ως προς οικολογικούς, πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς, αισθητικούς και εκπαιδευτικούς παράγοντες και την ανάγκη συμμετοχής τους προς αναζήτηση λύσης των προβλημάτων αυτών.*
- Συμμετοχή: *Να βοηθήσει άτομα και κοινωνικές ομάδες να αναπτύξουν αίσθημα ευθύνης απέναντι στο περιβάλλον και να κατανοήσουν την επιτακτικότητα της δραστηριοποίησής τους για την επίλυση των προβλημάτων του.*

(UNESCO, Χάρτα του Βελιγραδίου, 1975)

Β. Στο δομικό στοιχείο «Περιεχόμενα»

(i) Στο Α.Π. Γεωγραφίας του 1996 περιγράφονται τρεις άξονες περιεχόμενου τόσο στην Α' όσο και στη Β' Γυμνασίου από τους οποίους θεωρούμε ότι οι δύο έχουν άμεση σχέση με την Π.Ε.:

1. Οι χάρτες
2. Το φυσικό περιβάλλον
3. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες

(ii) Στην ενότητα για την Π.Ε. του ΔΕΠΠΣ του 2001 αναφέρονται οι παρακάτω άξονες γνωστικού περιεχομένου για τα προγράμματα Π.Ε.:

1. Αέρας-Ατμόσφαιρα-Κλιματικές αλλαγές
2. Νερό
3. Έδαφος
4. Δάση
5. Βιοποικιλότητα – Εξαφάνιση ειδών
6. Ενέργεια
7. Η διαχείριση απορριμμάτων και αποβλήτων
8. Ανθρώπινες δραστηριότητες
9. Ανθρώπινες σχέσεις και αξίες

Όλοι οι παραπάνω γνωστικοί άξονες θεωρούμε ότι έχουν σχέση άμεσα ή έμμεσα με την Γεωγραφία.

Γ. Στο δομικό στοιχείο «Μέθοδοι διδασκαλίας»

(i) Στο Α.Π. Γεωγραφίας του Γυμνασίου του 1996 προτείνονται ενδεικτικές ασκήσεις-δραστηριότητες. Όπως αναφέρει και το αντίστοιχο «βιβλίο του καθηγητή για τη Γεωγραφία της Β' Γυμνασίου» (ΟΕΔΒ 1999, σ. 25) οι δραστηριότητες αυτές

μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε ομαδικές εργασίες που θα ήταν σκόπιμο να ανατεθούν στα παιδιά. Η εκπόνηση ομαδικής εργασίας είναι η κύρια παιδαγωγική πρακτική της Π.Ε.

(ii) Στην πληθώρα των καθοδηγητικών κειμένων για την Π.Ε. συναντούμε συχνά προτάσεις για εκτέλεση δραστηριοτήτων που εφαρμόζουν πρακτικές της επιστήμης της Γεωγραφίας όπως μελέτη ή σχεδίαση χαρτών, μελέτη της κατανομής στοιχείων στο χώρο, δημογραφικές έρευνες κλπ.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΑΡΧΕΙΑΚΟ ΥΛΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ Π.Ε.

Με δεδομένη τη στενή συνάφεια της Π.Ε. με το μάθημα και την επιστήμη της Γεωγραφίας στο επίπεδο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, προκύπτει το ερώτημα *αν και σε ποιο βαθμό στα προγράμματα Π.Ε. υπάρχει συμβολή της Γεωγραφίας*. Το ερώτημα φυσικά μπορεί να τεθεί για κάθε μάθημα του Α.Π. και για κάθε επιστημονική περιοχή, εφόσον ως βασικά χαρακτηριστικά των προγραμμάτων Π.Ε. προβάλλονται η διεπιστημονικότητα και η διαθεματικότητα. Ειδικά για την περίπτωση της Γεωγραφίας το ερώτημα αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον εξαιτίας της ισχυρής συγγένειας της Π.Ε. με την Γεωγραφία η οποία είναι εμφανής τουλάχιστον ως προς τους στόχους και τα περιεχόμενα μάθησης.

Με στόχο να διερευνήσουμε το παραπάνω ερώτημα με μια μελέτη περίπτωσης, εξετάσαμε τα προγράμματα Π.Ε. των σχολείων Β/θμιας Εκπ/σης του Ν. Πιερίας των ετών 2000-01 και 2001-02.

Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε ότι όπως προκύπτει από το αρχείο του Γραφείου Π.Ε. της Β/θμιας Εκπ/σης Πιερίας στο νομό υπάρχει αξιολογη δραστηριότητα στον τομέα των προγραμμάτων Π.Ε. ανελλιπώς από το 1988. Μέχρι το σχολικό έτος 1996-97 ο αριθμός των προγραμμάτων Π.Ε. στα Γυμνάσια. Λύκεια και ΤΕΛ-ΤΕΣ του νομού είχε μια διαρκή αυξητική τάση. Στο διάστημα 1997 – 2002 παρατηρήθηκε μια σταθεροποίηση του αριθμού των προγραμμάτων σε 50 – 55 ετησίως. Στα προγράμματα αυτά εμπλέκονται κάθε χρόνο περίπου το 15% των μαθητών και καθηγητών του νομού. Οι αριθμοί αυτοί ξεπερνούν τους πανελλαδικούς μέσους όρους. Η θεματολογία των προγραμμάτων εκτείνεται σε ποικίλες όψεις του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος ενώ ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι η σταθερή προτίμηση σε θέματα ιστορικού περιβάλλοντος και τοπικής ιστορίας (Περδίκης 2000). Περισσότερα προγράμματα γίνονται σε Γυμνάσια και σε ΤΕΛ/ΤΕΕ και σχετικά λίγα σε Γενικά ή Ενιαία Λύκεια. Αναλυτικότερα η κατανομή σε βαθμίδες και είδη σχολείων για την τελευταία πενταετία φαίνεται στον ΠΙΝΑΚΑ 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Προγράμματα Π.Ε. στην περίοδο 1997-2002 στα σχολεία Β/θμιας Εκπ/σης του Ν. Πιερίας

Σχολικό Έτος	Προγράμματα Π.Ε.			
	Γυμνάσια	Γενικά –ΕΠΛ – Ενιαία Λύκεια	ΤΕΛ – ΤΕΣ - ΤΕΕ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
1997-98	22	7	23	52
1998-99	21	5	25	51
1999-00	24	3	23	50
2000-01	29	5	20	54
2001-02	23	5	23	51
ΣΥΝΟΛΟ	119	25	114	258

Από τα προγράμματα αυτά εξετάσαμε τα 105 προγράμματα των δύο τελευταίων ετών.

Το αρχειακό υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας αποτελούνταν από:

02. (α) Τα συμπληρωμένα σχέδια προγραμμάτων Π.Ε. των ετών 2000-01 και 2001-02.
- (β) Τα αντίγραφα ημερολογίου των παιδαγωγικών ομάδων.
- (γ) Τις απολογιστικές εκθέσεις των συντονιστών των προγραμμάτων και
- (δ) Τις γραπτές εργασίες ή άλλα «προϊόντα» των προγραμμάτων.

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η σχέση των προγραμμάτων με τη Γεωγραφία διερευνήθηκε σε τρία επίπεδα που αναφέρονταν:

- (α) στους σκοπούς και στόχους
- (β) στο περιεχόμενο (θεματολογία) και
- (γ) στην παιδαγωγική

των προγραμμάτων Π.Ε.

Ως προς το (α) εξετάστηκε κατά πόσο οι σκοποί των προγραμμάτων που περιγράφουν οι εκπαιδευτικοί είναι συγγενείς ή ταυτίζονται με τους σκοπούς του μαθήματος της Γεωγραφίας. Ως στοιχείο αναφοράς για τη σύγκριση χρησιμοποιήθηκαν οι σκοποί της Γεωγραφίας στο Α.Π. του 1996 (ΠΙΝΑΚΑΣ 1). Τα προγράμματα ταξινομήθηκαν σε τρεις κατηγορίες:

- A. : Ισχυρή συγγένεια
- B. : Μέτρια ή μικρή συγγένεια
- Γ. : Καμιά συγγένεια

Ως προς το (β) εξετάζεται αν το θέμα και γενικά το περιεχόμενο ή το αντικείμενο του προγράμματος σχετίζεται ή ταυτίζεται με την «ύλη» του μαθήματος της Γεωγραφίας. Ως μέτρο σύγκρισης χρησιμοποιήθηκε το περιεχόμενο του Α.Π. Α΄ και Β΄ Γυμνασίου (1996) αλλά και η άποψη του ερευνητή για το τι συνιστά Γεωγραφική γνώση σε τοπικό επίπεδο. Τα προγράμματα με βάση την εξέταση αυτή ταξινομούνται και πάλι σε τρεις κατηγορίες:

- A. : Ισχυρή σχέση (με το περιεχόμενο της Γεωγραφίας)
- B. : Μέτρια σχέση
- Γ. : Καμιά σχέση

Ως προς την παιδαγωγική που ακολούθησαν τα προγράμματα Π.Ε. εξετάζεται σε ποιο βαθμό στις δραστηριότητες των προγραμμάτων υπήρχαν δραστηριότητες που αξιοποιούν μεθόδους της Γεωγραφικής επιστήμης ή προτείνονται για το μάθημα της Γεωγραφίας. Σε μια πρώτη πρόχειρη επισκόπηση του εμπειρικού υλικού επισημάνθηκαν οι μέθοδοι που φαίνονται στον ΠΙΝΑΚΑ 4 (ως μέθοδοι με τα παραπάνω επιθυμητά χαρακτηριστικά), οι οποίες στη συνέχεια αναζητήθηκαν στα προγράμματα Π.Ε. που ερευνήθηκαν.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Μέθοδοι και δραστηριότητες στα προγράμματα Π.Ε. συγγενείς με τις μεθόδους έρευνας και διδασκαλίας της Γεωγραφίας.

1.	Χρήση χαρτών
2.	Κατασκευή χαρτών
3.	Συστηματική συλλογή και καταγραφή στοιχείων
4.	Μελέτη της κατανομής στοιχείων στο χώρο
5.	Έρευνα πεδίου

Τα προγράμματα ταξινομήθηκαν και πάλι σε τρεις κατηγορίες ανάλογα με το ποσοστό συμμετοχής της «γεωγραφικής μεθόδου» στη συνολική δραστηριότητα κάθε προγράμματος.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Τα αποτελέσματα των τριών διερευνήσεων που περιγράφηκαν παραπάνω φαίνονται παραστατικά στα τρία γραφήματα που ακολουθούν:

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: Σχέση των στόχων των προγραμμάτων Π.Ε. με την Γεωγραφία

Error! Not a valid link.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2: Σχέση των θεμάτων των προγραμμάτων Π.Ε. με την Γεωγραφία

Error! Not a valid link.

ΓΡΑΦΗΜΑ 3: Σχέση της παιδαγωγικής των προγραμμάτων Π.Ε. με την Γεωγραφία

Error! Not a valid link.

Όπως γίνεται φανερό από τα ραβδογράμματα η στενή σχέση συγγένειας ανάμεσα στην Γεωγραφία και την Π.Ε. που διαπιστώνεται στα διακηρυκτικά κείμενα επιβεβαιώνεται και στην πράξη, στα προγράμματα Π.Ε. που εξετάστηκαν ως προς τους στόχους και τα περιεχόμενα – θέματα των προγραμμάτων αλλά όχι ως προς την παιδαγωγική, δηλαδή τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους. Πάνω από τα 2/3 των προγραμμάτων που διερευνήθηκαν έχουν σχέση με τους στόχους και το περιεχόμενο της Γεωγραφίας αλλά λιγότερα από τα μισά χρησιμοποιούν κάποια μέθοδο που προσιδιάζει στην Γεωγραφία και σε πολύ λίγα προγράμματα χρησιμοποιούνται εκτεταμένα οι γεωγραφικές μέθοδοι.

Σε σχέση τώρα με τη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται κάθε μέθοδος από τις πέντε που αναζητήθηκαν, οι συχνότητες αυτές φαίνονται στον ΠΙΝΑΚΑ 5 που ακολουθεί:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Συχνότητα εμφάνισης «γεωγραφικών μεθόδων» και πρακτικών στα προγράμματα Π.Ε. της διαιτίας 2000-2002 στα σχολεία Β/θμιας Εκπ/σης Ν. Πιερίας

	Σχ. έτος 2000-01	Σχ. Έτος 2001-02
Χρήση χαρτών	4	7
Κατασκευή χαρτών	2	2
Συλλογή-καταγραφή στοιχείων	11	11
Εξέταση της κατανομής στοιχείων	2	1
Έρευνα πεδίου	7	3

Όπως βλέπουμε περισσότερο συχνή είναι η καταγραφή – συλλογή διαφόρων στοιχείων (κύρια βιβλιογραφικών ή σε ορισμένες περιπτώσεις μετεωρολογικών κλπ) ενώ οι πολύ σημαντικές μέθοδοι τη χρήσης και ιδιαίτερα της κατασκευής χαρτών αλλά και η έρευνα πεδίου εμφανίζονται με μικρές συχνότητες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Για την ερμηνεία των παραπάνω αποτελεσμάτων μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες υποθέσεις σε συνδυασμό και με την εμπειρία της εμπλοκής του ερευνητή στο έργο της καθοδήγησης των εκπαιδευτικών που εκπονούν προγράμματα Π.Ε.

Φαίνεται ότι η προσπάθεια να γίνονται προγράμματα που να συνδυάζουν στοιχεία από διάφορα μαθήματα του Α.Π. πετυχαίνει σε κάποιο σημαντικό βαθμό, αν υποθέσουμε ότι ανάλογα αποτελέσματα ως προς τους στόχους και τη θεματολογία θα δείξει και η εξέταση ως προς άλλα μαθήματα του Α.Π. Η διεπιστημονικότητα δηλαδή είναι πιθανόν να μην είναι ένας στόχος ανέφικτος ή εξαιρετικά δύσκολος.

Η δυσαρμονία ανάμεσα στο μεγάλο αριθμό προγραμμάτων με «γεωγραφικά» θέματα και στην μικρή ως ελάχιστη χρήση γεωγραφικών πρακτικών, γεννά πολλά ερωτηματικά. Καταρχήν δημιουργεί σημαντικές επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων ως προς την επίτευξη των στόχων που θέτουν οι εμπλεκόμενοι στα προγράμματα. Φαίνεται να υπάρχει μια ασυνέπεια ανάμεσα στους στόχους και στα μέσα που χρησιμοποιούνται για την επίτευξή τους. Είναι πιθανόν σε κάποιο βαθμό αυτή να οφείλεται και στην γενικότερη κρίση και διαρκή υποβάθμιση του μαθήματος της Γεωγραφίας που έχει επισημανθεί (Κατσίκης 1992). Σε κάθε περίπτωση ένα γενικότερο συμπέρασμα είναι ότι θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην ποιότητα των προγραμμάτων. Θα πρέπει να παρακινηθούν και να καθοδηγηθούν κατάλληλα οι εκπαιδευτικοί ώστε να αναζητήσουν και να αξιοποιήσουν εκπαιδευτικό υλικό Π.Ε. που είναι διαθέσιμο και να υιοθετήσουν περισσότερο πρόσφορες και ποικίλες μορφές παιδαγωγικής δράσης και όχι μόνο μια τυποποιημένη μορφή της μεθόδου project.

Η μικρής κλίμακας αυτή έρευνα πιστεύουμε ότι ανέδειξε κάποια ερωτήματα που είναι δυνατόν αν διερευνηθούν σε ευρύτερα και αντιπροσωπευτικά δείγματα να οδηγήσουν σε περισσότερο βέβαια συμπεράσματα για τα χαρακτηριστικά των προγραμμάτων Π.Ε. καθώς και σε υποδείξεις προς την κατεύθυνση μιας περισσότερο ποιοτικής Π.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BERNSTEIN, B. (1991) *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος* μετάφραση Ιωσήφ Σολομών, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα
- HUNGERFORD, H.R. & PEYTON, R.B. (1989) *Procedures for Developing an EE Curriculum – A Discussion Guide*, UNESCO – UNEP – IEEP, Series EE 22, Paris.
- ΚΑΤΣΙΚΗΣ, Α. (1992) Γεωγραφική παιδεία και σχολική Γεωγραφία. Καταγραφή συμπτωμάτων και αιτίων της κρίσης στον τομέα «Γεωγραφική Εκπαίδευση», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τ. 64, 66-72.
- ΟΕΔΒ (1999), *Βιβλίο καθηγητή Β' Γυμνασίου Γεωγραφία*, Αθήνα.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Β. (1998) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και σχολείο, μια διαχρονική θεώρηση*, Εκδόσεις τυπωθήτω, Αθήνα .
- ΠΕΡΔΙΚΗΣ, Γ. (2000) Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Τοπική Ιστορία: Αναφορά στη σχέση τους στο ελληνικό σχολείο και διερεύνησή της στην περίπτωση των προγραμμάτων Π.Ε. στο Ν. Πιερίας κατά την περίοδο 1991-98. Στο Παπαδημητρίου, Β. *Πρακτικά συνεδρίου Περιβαλλοντική εκπαίδευση στο πλαίσιο της εκπαίδευσης του 21^{ου} αιώνα*, Λάρισα 2000, σ. 128-137.
- ΡΑΠΤΗΣ, Ν. (2000) *Περιβαλλοντική Αγωγή και Εκπαίδευση – Το θεωρητικό πλαίσιο των επιλογών*, Εκδόσεις τυπωθήτω, Αθήνα.
- WESTPHALEN, K. (1982) *Αναμόρφωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων – Εισαγωγή στη μεταρρύθμιση του Curriculum*, Εκδόσεις Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- ΥΠΕΠΘ (1992) *Εγχειρίδιο για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα.

ΦΛΟΓΑΪΤΗ, Ε. (1993) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, Αθήνα.